

M. PELESZ NELLI:^{*}
**A csehszlovák–magyar lakosságcsere hatása Csanád vármegye
oktatási életére¹**

Abstract

The gentitial consistency of the three villages in Csanád county (now the part of Csongrád county), populated by slovakians (Pitvaros, Csanádalberti és Ambrózfalva), was changed between 1945 and 1948. The human and economic casuities of the World War II created difficult situation to the public education in Csanád county. The number of slovakian students fallen after 1946. The author used the documents of Csongrád Megyei Levéltár (Archives of Csongrád County), the reports of local school-inspector.

Bevezetés

Rövid tanulmányomban² elsősorban levéltári források felhasználásával bemutatom, hogy a szlovák–magyar lakosságcsere egyezmény milyen hatásokkal járt Csanád vármegye oktatási életére.

A szlovák–magyar lakosságcsere egyezmény és Csanád vármegye

1945 után Csanád vármegye szlovákok által lakott településein is jelentős változások mentek végbe. Mind Pitvaros, mind Csanádalberti, mind Ambrózfalva helyi politikai életében a korszakra jellemző átalakulások figyelhetők meg: a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok helyi szinten megszerveződtek, s átvették a községek irányítását. Úgy a pártok szervezésében, mint a közigazgatási és rendeletalkotó funkciókat egyaránt ellátó nemzeti bizottságok működtetésében nagy szerep jutott a szlovákságnak.

Az 1946. február 27-én megkötött csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény³ azonban megváltoztatta a magyarországi szlovákság – így a Csanád vármegye területén élő szlovákok – életét. Megkezdődött körükben a csehszlovák kampány, amely arra buzdította őket, hogy telepedjenek a csehszlovák állam területére. Az önként áttelepülő magyarországi szlovákok helyére a Felvidékről nemzetiségi hovatartozásuk miatt kitelepített magyarokat költöztettek.⁴

A lakosságcsere a Csanád vármegyei közoktatásban is érezte hatását.⁵

A Pitvarosi Nemzeti Bizottság 1945. szeptember 27-én kiadott – Hosztyina György nemzeti bizottsági elnök és Komoly Pál vezetőjegyző által aláírt – dokumentumában arra kérte a megyei közigazgatási bizottság tankerületi vezetőjét, hogy a helyi szlovák tannyelvű iskolába nevezze ki tanítónak Kalnyiczky Tibor csanádpalotai lakost.

A kérést azzal indokolták, hogy Kalnyiczky „tanítói gyakorlattal bír és kötelezi magát a tanítói oklevél megszerzésére s az irodalmi szlovák nyelvet bírja”.⁶ Ekkor még az iskola szlovák nemzetiségi jellege fontos volt, s csak a kitelepülés és a felvidéki magyarok betelepítése után vált a pitvarosi iskola magyar tannyelvűvé.

^{*} Történész hallgató – Szegedi Tudományegyetem BTK.

Hencz Aurél vármegyei tanfelügyelő a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak 1947. szeptember 24-i jelentésében felsorolta azokat a Csanád megyei iskolákat, amelyekben a tanítás tanerő hiányában szünetelt, vagy csak csökkent kapacitással működött. Ezek között szerepelt a pitvarosi iskola is. „Pitvarosi állami általános iskola (9 tanerő helyett 3 tanít).”⁷ A jelentést Hencz a következő szavakkal fejezte be: „Kérem Miniszter Urat, hogy jelzett iskolákhoz tanerőket a tanítás megindítására soron kívül kiküldeni szíveskedjék.”⁸

Két nappal később Hencz Aurél Ambrózfalva előljáróságának írt levelet a vihar által megrongált helyi iskolaépület minél előbbi helyreállítására szólítva föl a falu vezetőit. „Tekintettel arra – írta a tanfelügyelő –, hogy a tanév már megkezdődött, továbbá az őszi esőzés is várható, így a károk helyrehozása feltétlenül szükséges. A károk kijavításának elodázása súlyosabb épületromlást is okozhat, mely nagyobb anyagi megterhelést ró a községre.”⁹

Erre Bodó Sándor ambrózfalvi vezetőjegyző október 18-án válaszolta, hogy az iskola renoválásának költsége – egy vállalkozói árajánlat szerint – meghaladná a tizenkétezer forintot. Ezt az összeget azonban a község nem tudja fedezni, mivel a helyi igazgatási szervek a lakossággal együtt a kitelepülésre készülnek.

Emiatt az iskola fölújításának költségeit a falu vezetése a kormánytól – a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól, illetve az Építés- és Közmunkaügyi Minisztériumtól – igényelt államsegély magkapásától remélte. Mint a vezetőjegyző fogalmazott: „...még folyó év március 3-án kértük államsegély kiutalását, mivel a község a kitelepülésre való tekintettel a költségeket fedezni képtelen.”¹⁰

Hencz Aurél 1947. október 9-én számolt be írásban a közigazgatási bizottságnak Csanád vármegye iskoláinak tanévkezdéséről. Jelentése érintette a lakosságcserét is. Mint a levélből kiderül több iskolában – így Pitvaroson, Medgyesbodzáson, Nagybánhegyesen és Csanádalbertin – az oktatás nyelve a szlovák helyett a magyar lett, s bár az itt maradó szlovák szülőknek lehetőségük van gyermekeiket anyanyelvükön taníttatni, ők mégis magyar tannyelvű iskolákba és osztályokba íratják őket.

Nem tudni azonban, hogy ez belső asszimilációs szándék megnyilvánulása-e, vagy a praktikus szempontok – tudniillik, hogy a második világháború után sok helyen még magyar ajkú tanító sem volt, nemhogy szlovák anyanyelvű – szem előtt tartásával született döntés. Ahogyan azzal kapcsolatban sem került elő adat kutatásaim során, hogy a magyar közigazgatási szervek nyomást gyakoroltak volna a maradó szlovákokra, hogy a magyar tannyelvű iskoláztatásra kényszerítsék őket.

„A vármegye területén lezajló ki- és betelepülés – írta Hencz Aurél – természetesen hatással van az iskolahelyzetre is. A betelepülés folyamányaként a pitvarosi állami iskola tanítási nyelve a magyar lett s a medgyesegyházai állami iskolában ugyancsak magyar nyelven folyik a tanítás. Ugyancsak hasonló lesz a helyzet Nagybánhegyesen és Csanádalberti községben. Természetesen a kormányzat megadja az itt maradó szlovákoknak a lehetőséget arra, hogy anyanyelvükön tanuljanak. Az itt maradó szlovák szülők azonban – természetesen minden külső befolyástól mentesen – magyar tanítási nyelvű osztályokba íratják be gyermekeiket.”¹¹

1947 decemberéről szóló 1948. január 8-i referátumában Hencz nem írt a szlovák iskolákról, csupán azt jegyezte meg, hogy nemzetiségi tankönyvek még nincsenek, a román nyelvű mesekönyvek beszerzéséről viszont örömmel számolt be. „Nemzetiségi iskolák tankönyvei még nem adtak ki. Az állami iskolák román tagozata gyermekeinek oktatását biztosítandó a román anyanyelvű gyermekeket a vármegye főispánjának közbenjárásával román mesekönyvvel sikerült ellátni.”¹²

A tanügyi igazgatás és az oktatás háború utáni újbóli megszervezése szempontjából fontos volt, hogy sok helyen a gyermekek nem jártak iskolába. Egyrészt a felnőtt munka-

erő hiányát – az elesett, vagy még hadifogságban lévő férfiakat – kellett pótolniuk, másrészt fizikai akadályuk volt távolmaradásuknak: a nagy szegénység és áruhiány miatt sok iskoláskorúak nem volt cipője sem, megfelelő ruhája sem, így nem is tudtak iskolába járni.¹³

Bodó Sándor 1947. december 20-án jelentette Ambrózfalváról Hencz Aurélnak, hogy egy-két az iskolából rendszeresen elmaradó gyermek szüleinek kivetett nagyobb összegű – tizenöt, illetve húsz forintos – bírság kivetése után, a gyerekek igazolatlanul és indokolatlanul nem maradnak távol az iskolától.¹⁴ Komoly Pál pitvarosi jegyző december 15-i levelében viszont arról számolt be, hogy a szülők késedelmesen ugyan, de novembertől „kis dorgálás után pontosan járatják gyermekeiket az iskolába”.¹⁵ Pitvaroson a jegyzői tanügyi jelentés szerint ekkor hiányzás csak kivételes esetben fordult elő, „amit a nehéz lábbeli beszerzés” okozott.

Csanád megye községei a helyi óvodák 1946/47. tanévre vonatkozó zárszámadásait 1948 januárjában küldték meg a megye közigazgatási bizottságának. Az ambrózfalvi óvoda költségvetése kétszázkilencven forint, a pitvarosié négyszáz forint volt. Egyik településen sem keletkezett maradvány vagy tartozás, így nullás egyenleggel zárták a tanévet. A csanádalberti óvoda működése azonban – valószínűleg ugyancsak a lakosságcsere mozgalmasság és kisebb vagy nagyobb mértékben szinte minden családot érintő eseményei miatt – szünetelt.¹⁶

A fentebb bemutatott adatokból is látszik, hogy a lakosságcsere nagymértékben hatott a térség oktatási életére. Egyrészt a három vizsgált település – Pitvaros, Csanádalberti és Ambrózfalva – nemzetiségi összetétele alaposan megváltozott 1945 és 1948 között. Másrészt a második világháború utáni nyomorúság, a gazdasági és emberi veszteségek miatt a Csanád megyei óvodák és elemi iskolák – mint a tanfelügyelői jelentésekből kiderült – csak nagy nehézségek árán kezdhették meg működésüket. A szlovák nyelvű tanulók számának drasztikus csökkenése, majd az iskolák 1948. évi államosítása megváltoztatta az oktatás jellegét, valamint személyi és anyagi feltételrendszerét.¹⁷

Jegyzetek

¹ Jelen tanulmány „A csehszlovák–magyar lakosságcsere Csanád vármegyében. Adatok Pitvaros, Csanádalberti és Ambrózfalva 1945 és 1949 közötti történetéhez” című szakdolgozatom egyik fejezete alapján készült.

² Ez az írás A csehszlovák–magyar lakosságcsere Csanád vármegyében. Adatok Pitvaros, Csanádalberti és Ambrózfalva 1945 és 1949 közötti történetéhez (Szeged, Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézet, 2007.) című szakdolgozatom egyik fejezete.

³ A lakosságcsere nemzetközi vonatkozásairól lásd *Gulyás László* (2008): *Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő–Gödöllő.* 355–366. old.

⁴ Lásd bővebben: *Vadkerty Katalin* (1999): *A belső telepítések és a lakosságcsere.* Pozsony.; *Kugler József* (2000): *Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön.* Budapest.

⁵ A lakosságcsere Csanád vármegyei eseményeiről lásd: *Miklós Péter* (2007): *A csehszlovák–magyar lakosságcsere Csanád vármegyei történetéhez.* In: *Múzeumi kutatások Csongrád megyében.* Szerk. Tóth István. Szeged, 2008. 93–100.

⁶ Csongrád Megyei Levéltár. Pitvarosi Nemzeti Bizottság iratai. XVII. 31. 1. doboz 1945, szám nélkül.

⁷ Csongrád Megyei Levéltár. Csanád vármegye közigazgatási bizottságának iratai. (a továbbiakban: CSML CSKBI) XXI. 9. a. 8. doboz 987/1947.

⁸ Uo.

⁹ CSML CSKBI XXI. 9. a. 8. doboz 998/1947.

¹⁰ Uo.

¹¹ CSML CSKBI XXI. 9. a. 9. doboz 37/1948.

¹² CSML CSKBI XXI. 9. a. 9. doboz 36/1948.

¹³ Erre néhány példa Énekes Károly királyhegyesi tanító Hencz Aurél megyei tanfelügyelőnek írt 1947. május 21-i jelentéséből: „Több iskoláskorú gyermeket a szülők elszegődtek háztartási alkalmazottnak; csordás, kanász mellé kiségitő alkalmazottnak. A tavalyi 60%-os aszálykár folytán kénytelenek a szülők a felső tagozatba járó gyermekeiket munkára felhasználni, mert napszámost fogadni nem tudnak. [...] Néhányan a hadifogságban lévő édesapa helyett az édesanya irányításával az édesapa munkáját végzik el.” CSML CSKBI XXI. 9. a. 7. doboz 644/1947.

¹⁴ CSML CSKBI XXI. 9. a. 9. doboz 12/1948.

¹⁵ Uo.

¹⁶ CSML CSKBI XXI. 9. a. 9. doboz 42/1948.

¹⁷ Vö. *Tóth Ágnes* (1998): Nemzetiségi népiskolák Magyarországon az 1943/44-es tanévben. Kecskemét.; *Rigó Jázonné* (1985): Nemzetiségeink oktatásának alakulása a Dél-Alföldön a népi demokratikus forradalom időszakában. In: *Tanulmányok Csongrád megye történetéből.* 9. köt. Szerk. Blazovich László. Szeged, 1985. 85–92.